jacet. Hinc aiunt fabulam Orphei et Eurydicis esse confictam. Siquidem Orpheus Eurydicem nympham amavit, quam sono citharæ mulcens uxorem duxit. Hanc aristeus pastor dum amans sequitur, illa fugiens in serpentem incidit, et mortua est. Quod cum maritus cognovisset, eam sono citharæ de inferno ad superos conatus est revocare ; sed minime valuit. Orpheus dicitur quasi oreon phone, id est, optima vox. Eurydices interpretatur profunda dijudicatio. Orpheus ergo vult revocare de interno Eurydicem sono citharæ, sed non prævalet, quia humanum ingenium conatur profunditatem harmonicæ subtilitatis penetrare, et eam certis rationibus dijudicare et discernere, et ad lucem, id est, ad scientiam revocare ; sed illa, humanam cognitionem refugiens, in tenebris ignorantiæ latet.

Interea sciendum est, quod non ille dicitur musicus, qui eam manibus tantummundo operatur, sed ille veraciter musicus est qui de musica naturaliter novit disputare, et certis rationibus ejus sensus enodare. Omnis enim ars, omnisque diciplina honorabiliorem naturaliter habet rationem, quam artificium, quod manu atque opere artificis exercetur. Multo enim majus est scire quod quisque faciat, quam facere quod ab alio discit. Etenim artificium corporale quasi serviens famulatur ; ratio vero quasi domina imperat. Tanto igitur præclarior est scientia musicæ in cognitione rationis, quantum corpus superatur a mente. Unde fit, ut cum ratio operandi actu non egeat, manuum opera nulla sint, nisi ratione ducantur. Huc accedit, quod ita dicamus : corporales artifices non ex musica disciplina, sed ex ipsis potius instrumentis accepere vocabula. Nam citharœdus ex cithara dicitur, lyricus ex lyra, tibicina a tibia, cæterique suorum instrumentorum vocabulis nuncupantur. Musicus autem non ab aliquo instrumento, sed ab ipsa musica nomen accepit.

Is itaque musicus est, qui ratione perpensa canendi scientiam non servitio operis, sed imperio speculationis assumpsit. Quisquis igitur harmonicæ institutionis vim atque rationem penitus ignorat, frustra sibi nomen cantoris usurpat, tametsi cantare optime sciat. Neque enim ille qui lectionem legit sed qui lectionem exponit, magister appellatur. Et licet pueri psalmorum verba memoriter decantent, ab eorum tamen scientia alieni existunt, quia eorum sensus mysticos penetrare nesciunt. Itaque sicut non sufficit in visu eruditis viris colores formasque conspicere, nisi etiam, quæ sit horum proprietas, investigaverint : sic non sufficit cantilenis musicis animum oblectari, nisi etiam, quali inter se junctæ sint sonorum vel vocum proportione, discatur.

Hæc ex multis pauca perstrinximus, ne musicis ac peritis cantoribus de nostra imperitia risum præberemus. Nequaquam autem hæc legenda Walcaudo proponimus, aut ad talia discenda ejus animum provocamus ; frustra enim lyra asino canitur Sed scientes, vos egregium atque perfectum esse cantorem, cum vestra excellenti prudentia, et cum aliis peritis cantoribus nostra fit sermocinatio et disputationis ratio. Hujus epistolæ verba vobis tantum, et perpaucis aliis musicis, si quando ea legitis, colloquantur : cæteros vero ita submovemus, ut qui capere intellectu nequiverint, ad ea etiam legenda videantur indigni.

19. Cæterum ne aliquid intactum, quod ad susceptum negotium pertinet, præteriisse videamur, illud in calce ponimus, quod supra suo in loco, si memoriæ non defuisset, oportuerat commemorare. Quæritur a nonnullis, quid significent illa verba, per quæ tonorum sonoritatem in naturali musica discerninus ? id est : *Nonannæane* et *Nœais*, et *Noiœane*, et his similia, et utrum interpretari eorum sensus possit ? Ad quod respondendum, quod omnino nullam recipiunt interpretationem ; neque enim quidquam significant : sed ad hoc tantum a Græcis sunt reperta, ut per eorum diversos ac dissimiles sonos tonorum admiranda varietas aure simul et mente posset comprehendi. Sed jam prolixus sermo finem præstolatur.

Excellentiam vestram superna Providentia omni sanctæ suæ Ecclesiæ perfuturam per multa annorum curricula incolumem conservare dignetur ! Reverendissime Papa.

ANNO DOMINI DCCCCXV.

BERTARIUS

VIRDUNENSIS SACERDOS.

GESTA EPISCOPORUM VIRDUNENSIUM

Auctoribus BERTARIO *et Anonymo, monachis S. Vitoni.*

(Apud Pertz., Monumenta Germaniæ Historica, Script. t. I, p. 36, ex editione D. G. Waitz).

D. G. WAITZ PRÆFATIO.

Virdunensis episcopatus historiam plures diversi temporis conscripserunt monachi, quorum primi Bertarius et continuator ejus jam hoc loco edendi. Laurentius vero et qui eum secutus est alii tomo

sunt inserendi. Bertarius, presbyter (349[1]) et canonicus S. Vitoni (349[2]), episcopo Hattoni, qui annis 846-878 Ecclesiæ Virdunensi præfuit, conjunctus (349[3]), ab ejus successore Berhario « in humanis, et in divinis libris » eruditus (349[4]), etiam Dadoni, qui huic successit, familiaris (349[5]) fuit. Nam cum ejus tempore principalis ecclesia Virdunensis incensa librique et Vitæ sanctorum essent combusta, Bertarius licet infirmitate et tristitia attritus » brevem episcoporum Historiam componere suscepit, quam Dadoni inscripsit(349[6]). Qui cum primis anni 880 diebus episcopus sit electus (349[7]), tricesimus septimus annus, quo incendium illud contigerat (350), in annum cadit 916 vel 917, et paulo post Bertarium Historiam suam conscripsisse verisimile est, quam tamen non ultra Arnulfi regis tempora deduxit. — Fontibus uberioribus destitutus, nonnisi brevissimam (351) rerum Virdunensium notitiam potuit exhibere, quippe qui fabulas, quales in posterioris ævi scriptoribus de primis episcopis Virdunensibus legimus, aut nesciisse aut sprevisse videatur. Plures tamen sanctorum Vitas antiquiores consuluit, Dionysii (352), Servatii (353), Lupi Trecensis (354) et Maximini Miciacensis (355). Ipse « Gesta Francorum » affert (356), sed hoc nomine non opus vulgo ita inscriptum, in quo hæc minime leguntur (357), sed Gregorii Turonensis indicavit Historiam. Sed etiam ab hac in quibusdam discrepat (358), neque omnia quæ ille de episcopis Virdunensibus narrat, repetiit (359), ita ut, quamvis interdum ipsa Gregorii verba exscripserit (360), ejus narrationem potius memoria tenuisse quam librum evolvisse videatur. Fortunati carmina ad episcopum Agericum scripta operi suo inseruit (361). Etiam episcoporum catalogum ad manus habuisse videtur (362), eorum. Vitas vero, quas exstare audierat, ægre desideravit (363); diplomata quoque in ecclesiis servata sæpius consuluit (364). — Quæ Hattonis, Bertharii et Dadonis tempore gesta sunt, ipse vidit, sed etiam hæc brevissime perstringit, de Dadone paucis tantum lineis conscriptis, fortasse eo permotus quod ipse Dado horum episcoporum suique temporis notitiam reliquerat, cujus fragmentum a Wasseburgio servatum quod hic inseratur dignum duxi (365).

« Anno ab incarnatione Domini nostri Jesu Christi octingentesimo nonagesimo tertio, regnante vero domino Arnulpho gloriosissimo rege anno quinto, nostræ autem ordinationis decimo tertio, indictione nona (366), ego Dado Virdunensis Ecclesiæ episcopus cœpi tractare in animo meo varios præsentis sæculi casus, et priorum pontificum facta ad memoriam reducere, et eorum a nostræ Ecclesiæ fidelibus sedulo ac salubriter investigare. Ideirco etenim facta orthodoxorum præsulum litteris adnotavi, ut eorum memoria sit nobiscum æterna, quorum nomina in cœlo credimus æternaliter esse scripta.

« Dominus igitur Hatto antecessor noster fuit temporibus Lotharii imperatoris, et item Lotharii filii ejus, ei pervenit usque ad annum primum Caroli regis. Qui pontifex venerandus multa memoria digna contulit Ecclesiæ ; de quibus pauca stylo commendare commodum duximus. Obtinuit namque apud regem Lotharium res per multa loca jacentes, id est in comitatu Virdunensi Aberevillam, etc. Idem etiam venerabilis episcopus istam novam basilicam inchoavit ; sed a successore ejus, avunculo videlicet nostro domino Berhardo episcopo, honorifice perfecta est. Qui etiam temporibus Caroli regimen istius ecclesiæ suscepit, et usque ad tempus Ludovici Germanici regis eam feliciter gubernavit. Nam, ut pauca de felicibus ejus actibus ad memoriam reducamus, iste inclytus pastor dominus Berhardus, avunculus videlicet noster, in ecclesiasticis disciplinis ultra quam credi vel fieri possit ferventissimus exstitit, et episcopale ministerium et religiosam vitam admodum diligens, quam plurima isti Ecclesiæ contulit, quæ nunc zelo ejus æternaliter testimonium perhibent. Dedit, etc. In basilica etiam sancti Petri et sancti Vitoni posuit canonicos octo, et dedit illis res quæ ad ipsam Ecclesiam pertinent, sicut eas tunc in suo dominatu habebat, decimam quoque arietum, qui ad nostrum opus ex Brasensi centena congruis temporibus accipiuntur. Dedit etiam ad ipsum altare unum sacerdotale vestimentum auro ornatum, platenam scilicet, id est ex dirotano cum guttis, etc. Pallium quoque unum super ipsius sancti patroni posuit glebam, etc.

NOTÆ.

(349[1]) Præf.
(349[2]) Hugo Flav. ap. Labbeum I, p. 123.
(349[3]) C. 2, 3.
(349[4]) C. 19.
(349[5]) Wassebourg, *Premier valume des Antiquitez de la Gaule Belgicque*, f. 174, ipsum Dadonis capellanum dicit, qua fultus auctoritate nescio.
(849[6]) Præf. Eum Dadonis rogatu hoc munus suscepisse, Vitæ S. Pauli auctor dicit Mabill. Acta II, p. 272.
(349[7]) Annum 893 ipse Dado 13 ordinationis suæ numerat ; cf. infra. Obiit antecessor ejus die Dec. 31, anno ut videtur 879. Rivet, *Hist. litt.* VI, 134, Dadonem jam anno 879 electum esse putavit, cum anno 2 suæ ordinationis a Ludovico rege, anno 882 mortuo, diploma acceperit (*Bert.* c. 20); sed non duobus annis expletis, sed secundo anno factum esse, Bertarius diserte dicit, Ipsum diploma deperditum dolemus.
(350) « Vestro tempore per triginta et sex annos... nobis multa venerunt prospera ; nunc autem... principalis ecclesia nostra igne succensa. » Præf. Hugo Flav., p. 123, *per* 35 *annos* legit ideoque pergit : *cum* 36 *anno*, etc., Laurentius vero (Præf.) Dadonis a 37 incendium accidisse dicit.
(351) *Breviato sermone*, præf.; *mira brevitate*, Vita S. Pauli ap. Mabill. Acta II, p. 272. Ideo Laurentius hoc opus *catalogum*, codices *excerptum* nominant.
(352) C. 1.
(353) C. 1.
(354) C. 3.
(355) C. 4.
(356) C. 5.
(357) Etiam in Fredegarii historia epitomata nonnisi brevis hujus rei notitia reperitur.
(358) Cf. quæ notavi ad c. 5, 6.
(359) Exempli gratia, quæ apud Gregorium II, 8 sqq. leguntur.
(360) C. 7.
(361) C. 6.
(362) C. 7. fin.
(363) C. 4. 12.
(364) C. 8, 12.
(365) Nullum hujus scripti, si integrum exstaret pretiosissimi, in bibliotheca virdunensi vestigium reperi : fragmentum vero genuinum esse minime dubito.
(366) Annus 893. Arnulfi est sextus, indict. II.

« Nos etiam, qui divina dispositione ejus successor et tempore [1779] domini Lodoici regis post avunculum nostrum istam Ecclesiam gubernandam suscepimus, et post mortem ejusdem dominum Carolum fratrem ipsius imperatorem suscepimus, et usque ad tempus domini Arnulphi gloriosissimi regis, nepotis scilicet eorum, jam pervenimus, quidquid mihi commissæ ecclesiæ in rebus et familiis, in omnibus ornamentis ecclesiasticis, Domino adjuvante, addere potui, huic operi addere saluberrimum duxi. Dedit. etc. Hæc omnia solemni more supradictæ ecclesiæ dominus Carolus imperator delegavit, atque ab habendum perenniter concessit. Arnulphus quoque gloriosissimus rex dedit in proprium per auctoritatis suæ præceptum supradictæ ecclesiæ abbatiam, quæ vocatur Montisfalconis, quæ est in honore sancti Germani constructa et in comitatu Dolinensi est sita, cum omnibus et sibi pertinentibus, » etc.

Cum catalogus episcoporum Virdunensium, cui Dado hæc addidisse dicitur, deperditus esse videatur, Bertarii breve historiæ compendium eo majoris est faciendum. Pauca tantum suo ævo Laurentius illius operi addenda invenit. Hugo Flaviniacensis, Bertarii narratione fundamento posita (367), multa quidem undique collegit et uberiorem rerum Virdunensium segetem posteris tradidit, sed plerumque falsa, fabulosa et historiæ nomine indigna consarcinavit. Etiam Vitæ S. Pauli scriptor Bertarium antiquitatis non spernendæ auctorem laudat, sed et negligentiæ arguit, quippe qui non omnia sibi comperta scripserit (368). — Bertarius quo anno obierit non constat. Fortasse etiam sub Barnoino, qui anno 925 episcopatum suscepit, in vivis erat. Hoc enim apud Wassebourgium polyptici Virdunensis ipsius tempore confecti initium legimus :

« Fratribus Virdunensis ecclesiæ sub canonica auctoritate in domo beatæ virginis Christo servientibus salus continua. Cum multæ tribulationes temporibus nostris istud Virdunense prægravarent episcopium; maxime tamen duo immanissimi casus, nostris pravis exigentibus meritis, a proprio dejecerunt statu. Quorum unus accidit, quando tempore venerabilis memoriæ Dadonis episcopi ignis exosus totam pene civitatem concremavit, et ecclesiam sanctæ Mariæ solotenus prostravit. Et proh dolor ! omnia ornamenta ecclesiastica, cum armario et apostolicorum privilegiis et episcoporum decretis et chartarum rerum ecclesiasticarum instrumentis atque scriptis, vulgo pulegiis nominatis, flamma consumpsit. Ad cumulum vero tanti mali, succedente in eodem loco nepote domini Dadonis, venerabili episcopo Barnoino, primo ejus ordinationis anno, crudelissima gens Hungarorum improvisa ipsum adiit episcopum, et incensis pene omnibus villis, homines extra oppida repertos aut neci dedit aut captivitati destinavit. His gravibus duabus pressa calamitatibus, congregati simul ejusdem venerabiles et majores natu canonici, scilicet Ewenardus præpositus, Bertarius decanus, cum archidiacono Leutfredo et Odilone, et cum paucis villanis, qui in fratrum villis de prædicta vastatione remanserant, ne institutio antiqua et redditus villarum atque census earum prorsus ignorando aboleretur, ad communem utilitatem præsentium et futurorum solerti indagatione hoc pulegium super res canonicorum condere operæ pretium duxerunt. Pulegium autem, ut mihi videtur, nil aliud significat aut latialiter sonat quam publica lex vel popularis lex. Si quis rectius hoc commentatus fuerit, ego Sarovardus cancellarius jussis præceptorum meorum obtemperans, qui huic operi me præfecerunt, intellectui ejus humiliter concedo. »

Si Bertarius decanus hic memoratus idem est qui historiographus (369), quem jam Hattonis tempore adultum vidimus, senex diem obierit necesse est. Sepultus est in cœmeterio sancti Vitoni (370).

Historiam a Bertario incœptam monachus S. Vitoni (371) usque ad annum 1047, Theodorico episcopo sedente (372) continuavit. De primis sæculi x temporibus nihil fere compertum habuisse videtur, postea vero res Virdunenses, quamvis non copiosa et per partes deducta, satis accurata tamen narratione exposuit, et quæ ab aliis audivit (373) aut ipse vidit, florido dicendi genere usus, retulit, sed pariter atque Bertarius rerum gestarum tempora adnotare (374) prorsus fere neglexit. Fontes scriptos præter diplomata ecclesiis concessa se habuisse, nusquam indicat, neque alia historiæ Virdunensis monumenta ipsius tempore exstitisse, verisimile est. Laurentius ejus narrationem postea excepit, Hugo Flaviniacensis partim descripsit, partim auxit. Etiam qui Vitam S. Richardi abbatis composuit (375) ex hoc opere plura hausisse videtur (376). Cum enim ipse minime Richardum viderit, sed se scripturum esse dicat « quæ ab ipsis qui ea viderunt et certissime cognoverunt fideli narratione didicimus, » post Richardi tempora vixisse videtur ; continuationis scriptor vero duobus tantum post illius obitum annis Historiæ finem imposuit, ita ut Vita illa uti nequiverit.

In hoc opere edendo usus sum codice.

VARIÆ LECTIONES.

[1779] ipse *ed.*

NOTÆ.

(367) Quæ ex illo, cujus « memorialis antiquitas » magnam apud ipsum parabat auctoritatem, descripsit, apud Bert. c. 4 leguntur.

(368) « Hæc ita se habere, ipsius viri auctoritas et non spernenda antiquitas satis fidei ad id credendum videtur conferre. Sed quod ipse prosequitur (*c.* 8), multa se legisse et picta vidisse, quæ per negligentiam non sunt scripta ipse quoque negligentiæ nota redarguitur, cum de scriptis vel de visis pictum ad ædificationem posterorum conscribere neglexerit. — Mabill. Acta II, p. 273.

(369) Ita Wassebourg f. 174.

(370) Hugo Flav., p. 123. — In diplomate Othonis II ecclesiæ S. Vitoni molendinum a Bertario canonico datum confirmatur.

(371) C. 9.

(372) C. 11.

(373) « Multis referentibus audivi, » c. 2 ; « ab abbate istius loci audivi, » c. 3.

(374) In his definiendis multum laboravi ; quæ Wassebourg habet plerumque nullo fundamento nituntur. Calmet hæc exscripsit novisque erroribus auxit. Historiam Virdunensem a Roussel conscriptam neque in regia neque in Gottingensi bibliotheca inveni.

(375) Mabillon. Acta VI, 1, p. 519.

(376) C. 4, 5, 9. Ex Cont. c. 9, 20. Ex Cont. c. 11.

1) Virdunensi n. 3, mbr., fol. maximi, olim S. Vitoni Virdun., cui 6 folia s. XII, exeuntis inserta sunt, quæ fol. 159-162 Bertarii et continuatoris Historiam inter se conjunctam et nullo titulo distinctam continent. Hunc librum optimum, ab urbis Virdunensis bibliothecario viro clarissimo Clouet ejusque filio viro doctissimo et humanissimo, gymnasii et seminarii professore, qui summa liberalitate et singulari urbanitate laboribus meis favit, mecum communicatum, ipse Virduni constitutus accuratissime cum editis contuli et textum genuinum ex ipso restitui.

2) Virdun. n. 36, mbr., s. XIII, fol. min., f. 116 sqq. idem Bertarii et continuatoris opus continet, sed valde mutatum (377), erroribus et mendis depravatum, ita ut verbis emendandis vix singulis quibusdam locis adhiberi potuerit. Codex, qui monasterii S. Pauli fuisse videtur, ad finem quædam de ecclesia S. Agerici, monasterio illi subtracta, addit, quæ prætermittere nolui.

Bertarii Historiam a Wasseburgio sæpius allatam primus D'Achery *Spicileg.* vol. XII, p. 231) a Barth. Senocq Virdunensi ex codice Vitoni descriptam sibique transmissam edidit ipsique continuationem subjecit. Inde Calmet (*Hist. Lothr.* tom. I, Probatt. p. 191) et de la Barre in secunda Spicilegii editione (II, p. 234) utrumque opus repetiverunt. Gallica versio, a J.-J. Caiot confecta, anno 1775 Virduni prodiit (378).

(377) Ita c. 2 fin. mutatum legitur : « Ad quod miraculum domnus episcopus Hatto eadem veniens die, simul cum illo vidimus crura ejus et coxam ejus usque ad natem excoriatas, et quasi nil aliud habuisset nisi ossa in crura et in coxa. Et qui vix in vehiculo venerat, jam senex et plenus dierum, pedes et sanus reversus est. » C. 4 initio : « Defuncto autem sancto Firmino, habitatores istius civitatis rebellaverunt contra Lodtharium Francorum regem. Qui cum ab eo, » etc.

(378) *Almanach historique de la ville et du diocèse de Verdun*, 1775, 12°, p. 67.

INCIPIT
EXCERPTUM DOMNI BERTARII [1780] SACERDOTIS
IN GESTIS PONTIFICUM S. VIRDUNENSIS ECCLESIÆ
AD DOMNUM DADONEM EJUSDEM SEDIS ANTISTITEM.

Reverentissimo et sanctissimo seniori meo domno [1781] Dadoni, Virdunensis Ecclesiæ [1782] inclyto episcopo, Bertarius [1783] vester presbyter devote pro vobis orando felicitatem æternam in Christo.

Quoniam vestro tempore per triginta et sex annos vestro bono studio et inclyta fama nobis multa venerunt prospera, nunc autem, peccatis nostris exigentibus, principalis ecclesia nostra igne succensa, libri et memoriæ sanctorum Patrum nostrorum [1784] ex magna parte eidem flammæ sunt traditæ, ne autem penitus oblivioni traderetur antecessorum vestrorum sacrosancta memoria, venerabile studium et operatio sancta : licet infirmitate et tristitia attritus, quæ de sanctis antecessoribus vestris legi et a fidelibus audivi, breviato sermone comprehendere commodum duxi, vobis quidem gratum, posteris autem utile.

1. Legimus in ista ecclesia, quæ est in honore sanctæ Dei Genitricis constructa [1785], jam præcessisse triginta episcopos, quorum primus sanctus Sanctinus vocatur. De quo quod sentimus notare hic studuimus. Nam legimus (379) quod sanctus Dionisius Sanctinum Meldensis [1786] Ecclesiæ episcopum et Antoninum presbyterum mitteret cum gestis suæ passionis Romam ad sanctum Clementem et iter illorum fuisset per istam civitatem, et in eundo ac redeundo hic primi prædicassent verbum Dei. Et ferunt quod idcirco in ordine episcoporum istius Ecclesiæ primus ponatur. Legitur vero in Vita sancti Servatii episcopi (380), ubi de Agripinensis Ecclesiæ archiepiscopi depositione res agitur, quod interfuisset Sanctinus urbis Clavorum episcopus (381). Ubi tamen corpus ejus sepultum sit, nusquam reperimus, nisi Meldis.

2. Post hunc legimus fuisse sanctum Maurum, et sanctum Salvinum et sanctum Aratorem. Quorum merita ad sepulcra illorum ostendunt frequentia miracula. Siquidem sancto Agrico divinitus ostensa sunt eorum monumenta, et ab eodem honorabiliter et sanctissime ordinata. De istis enim quæ nostris oculis vidimus quam plurima referre possumus. Tempore etenim Lotharii junioris regis et domni Hattonis nostræ civitatis episcopi, de istis sanctissimis viris reliquiæ sunt sumptæ, et ad Theolegium (382) mo-

VARIÆ LECTIONES.

[1780] bertharii 1. [1781] domno 1. [1782] *ita semper scripsi ;* ecclesia 1. *plerumque.* [1783] bercarius 1. [1784] nostrarum *postea cor.* nostrorum [1785] constructa 2. quæ — constructa *in* 1. *erasa.* [1786] maldeneam 2.

NOTÆ.

(379) Cf. Hincmari epist. de S. Dionysio ap. Surium V, p. 660, ubi tamen Sanctinum Viridunum venisse non legitur. Aliam legendam, in qua hæc referuntur, memorat Calmet I, p. XLI.

(380) Hæc Vita deperdita esse videtur. Vide quæ monuit J. Bollandus Acta SS. Mai, III, p. 210, et de synodo Agripinensi Conc. ed. Labb. II, p. 615, ubi etiam p. 617 fragmentum Vitæ S. Servatii editum est.

(381) Cf. Calmet I, p. XXXV-XLIV.

(382) *Tholey* prope *Saint-Wendel.*

nasterium quod isti Ecclesiæ est subjectum nostris temporibus sunt delatæ. Deus testis est conscientiæ meæ, quia non possum ad memoriam reducere quæ, a pueritia usque ad perfectam ætatem, meritis sanctorum istorum ad sepulchra illorum divina clementia operari vidi: quot cæci illuminati, quot surdi sanati, quot claudi erecti, quot dæmoniaci liberati [1787], quot ægroti a variis languoribus curati nullatenus stylo comprehendere queo; aliqua tamen sub compendio colligam. Duo contracti, causa orationum ecclesiam ipsorum ingressi, protinus meritis sanctorum istorum sunt erecti. Quædam femina, nomine Emma, multis diebus lumine præsentis sæculi privata in mea præsentia, ibidem est illuminata. Similiter et altera femina, quæ erat muta, post peractas Matutinas me audiente cœpit loqui. Quidam etiam homo per quadraginta annos contractus et per multos annos in porticu sancti Stephani Mettensis ecclesiæ jacens, curriculo evectus, ad istorum sanctorum sepulchra delatus fuerat. Prima vero parte noctis cœpit voces emittere et, usque ad Matutinas easdem emittens voces, sospitatem meruit obtinere. Ad quod miraculum cum domno Hattone episcopo eodem die venimus, simulque cum illo vidimus coxam ejus cum crure usque ad nates excoriatam, quasi nil aliud habuisset nisi ossa et qui vix in vehiculo venerat, jam senex et plenus dierum pedes et sanus reversus ad propria.

3. Post hos exstiterunt sancti Pulcronius, Possessor et Firminus; de quorum memoria nihil [1788] aliud scimus nisi quod a primis temporibus eorum merita Deo fuerint grata, et inter cives sanctorum sint annumerati. Legitur etiam in Vita (383) sancti Lupi Trecassini episcopi (*an.* 450), Pulchronium admirandæ sanctitatis virum Virdunensis Ecclesiæ episcopum præfulsisse tanta gratia curationum ut, religatis post tergum manibus, dæmoniacis imperaret, et dicto citius prius sensum reciperent quam in collisione suorum corporum cernui laberentur. Certe quando reliquiæ de prædictis sanctis fuerunt acceptæ tempore domni Hattonis episcopi, tunc etiam monumenta istorum honorabiliter ac venerabiliter, sicut decet sanctos, sub monumento beati Vitoni reperta sunt. Pars autem corporum illorum ab aliquibus visa satis ostendit quod animæ eorum in beata felicitate gaudio fruuntur æterno.

4. Tempore (384) igitur beati Firmini (*an.* 500), habitatores istius civitatis rebellaverunt contra Clodoveum regem Francorum a beato Remigio baptizatum. Qui cum ab eo obsiderentur, defuncto interim eodem sanctissimo pontifice, beatus Euspicius; presbyter istius Ecclesiæ, egressus obtinuit apud regem pacem et salutem civium suorum. Postea cum rex præfatus creari vellet eum istius civitatis episcopum, et ille omnimodis abnegaret, beatissimus Pater Vitonus, nepos illius, hic ordinatus est episcopus: sanctus vero Euspicius cum altero nepote suo, beato videlicet Maximino qui sanctissimo Patri Vitono germanitatis propinquitate jungebatur, petitione ejusdem regis cum ipso Aurelianis perrexit et ibidem monasticam vitam ducens obiit in pace. Sanctus vero Maximinus, Aurelianis postea factus abbas, multa miraculorum copia refulget. Vitam autem beatissimi Vitoni a multis audivi se vidisse descriptam, sed hactenus a nobis est invisa (385). Basilica siquidem, ubi prædicti requiescunt sancti, in honore sancti Petri apostoli est antiquitus constructa, quæ etiam pro antiqua dignitate habet multa episcoporum sepulcra, et propterea a fidelibus cunctis multum est veneranda.

5. (*an.* 520) Post hunc exstitit Desideratus episcopus, cujus tempore, sicut in gestis Francorum (386) legimus, ingravescente fame, cives istius civitatis erant in afflictione maxima. Qui cum abisset ad Theodericum regem et de thesauro [1789] illius quingentos aureos mutuasset, distribuit eos civibus suis sub tali tenore ut de eis negotiarentur per diversa loca, et de acquisitu illorum viverent transactaque necessitate prædictam summam regiis thesauris restituerent. Quo facto, et de penuria famis sunt erepti et divites effecti. Cumque episcopus prædictos aureos regi reddere vellet, rex Domino gratias agens, quod sui cives ex regis thesauro de tam flebili miseria erepti essent, prædictos aureos reddere ei jussit quorum incremento usque hodie negotiatores effecti sunt (387).

6 [1790]. (*an.* 550) Post hujus excessum de istis civibus ordinatus est in ista Ecclesia sanctus Agericus episcopus. Cujus tempore cum vellet Childebertus rex placitum habere in ista civitate, pro amore illius tenuit eum Mettis (*an.* 590), ubi depositus est Egidius Rhemensis Ecclesiæ archiepiscopus (388). Quidam autem vir valde nobilis, cum pro suis sceleribus a rege vita debuisset privari, petitione præfati antistitis salvatus est; et ob hoc dedit ille vir fratribus quod ad Arcus et ad Mantuam habemus. Rursus rex prælibatus cum per Virdunum iter habuisset, et prædictus sanctus antistes nonnisi parum vinum in uno vasculo habuisset, et omnipotens Dominus ipsius meritis sic illud dila-

VARIÆ LECTIONES.

[1787] leberati 1. [1788] nichil 1. [1789] thessauro 1. *et ita infra.* [1790] *deest* 1.

NOTÆ.

(383) V. Acta SS. Jul. VII, p. 70.

(384) Totum caput ex Vita antiqua S. Maximini Miciacensis n. 5-10, ap. Mabill. Acta SS., I, p. 582, haustum est.

(385) Vita antiquior nulla quod sciam edita est.

(386) Gregor. Turon. III, 34, qui tamen septem millia aureorum regem Theodebertum dedisse dicit.

(387) Cf. Liudpr. VI, 6; Richer. III, 103. Negotiatores Virdunenses ex Hispania reversi etiam in his. transl. S. Sanctini s. XI memorantur; cf. Calmet I, p. XL.

(388) Cf. Gregor. Turon., X, 19, qui tamen nihil de urbe Virdunensi dicit, et hæc post Agerici tempora narrat.

tasset ut rex cum suis omnibus de ipso omnem A sufficientiam habuisset, plus inveniretur vini in ipso vasculo in fine quam initio : rex, tanto perterritus miraculo, audivit quod ista Ecclesia non habuisset locum unde colligeret vinum. Idcirco ergo dedit isti Ecclesiæ duos amandos (389) super Mosellam et Modinum (390), et quidquid [1791] intra Luceium (391) et Baiam est, et omne quod subtus Treveris habemus. Addidit etiam Marseium (392), et Sampiniacum, et Commenias et Mercast villam, et Hairici villam et contiguas villas isti civitati Carniacum (393) et Novamvillam, multaque alia loca quæ sunt oneri hic enumerare, quæ pro reverentia tanti viri rex et sui fideles isti Ecclesiæ ad habendum tradiderunt. Cujus venerationis tunc temporis vir iste fuerit ostendit sanctus Fortunatus B in versibus, quos ex.....te [1792] in laude ipsius composuit, quos hic subinferre commodum duximus. Nam (394), cum idem Fortunatus esset in Italia et nimium dolorem oculorum suorum pateretur, venit ad quoddam monasterium in honore sancti Martini constructum, et visum est illi ut de oleo quod erat in lampade coram altare sub nomine sancti Martini oculos liniret. Quod ut fecit, protinus sanitatem meritis sancti Martini suscepit. Qui postea flagrans desiderio ut inviseret sepulcrum sancti Martini de Italia venit in Galliam et fuit iter illius per Virdunum. Et susceptus a sancto Agerico benigne et cum charitate, quod in eo vidit sacris expressit litteris.

Versus Fortunati (395).

Urbs Virduna, brevi quamvis claudaris in orbe,
  Pontificis meritis amplificata places.
Major in \ngusto [1793] præfulget gloria giro,
  Agerice, tuus quem magis auxit honor.
Plurima magnarum fudisti semina laudum,
  Quæ matura opere, fertilitate metes.
Tempore præsenti victum largiris egenis,
  Unde futura dies centuplicabit opes.
Dogmati arcani reseras penetralia, pastor ;
  Non solum dapibus pascis et ore greges.
Templa vetusta novas pretiosius et nova condis ;
  Cultior est Domini [1795] te famulante domus :
Egregios fontes sacri baptismatis exples ;
  Tam [1795] pia divino fonte repletus agis.
Candida sincero radiat hæc aula sereno,
  Et, si sol fugiat, hic manet orta dies
Ad nova templa avidæ concurrunt undique plebes.
  Et tribuis populis plus in amore Deum.
Te solamen inops meruit, te nudus amictum,
  Et solus cunctis potus et esca manes.
Felix qui meritis, æternæ lucis amator
  Tempore tam modico non moritura paras !

Phœbus ut elatum suspendit in æthera currum
  Purus et igniferum spargit ubique jubar
Effusis radiis totum sibi vendicat orbem,
  Montes, plana replens, ima vel alta tenet ;
Sic præsul splendore animi cum sole coruscas,
  Ille suis radiis fulget, et ipse tuis,
Agerice sacer, cujus sermone colente
  Ecclesiæ segetes fertilitate placent,
Terrenis sterilis rebus, fecunde supernis,
  Humana spernens, dives iture pollis,
Illecebris mundi mundus lasciva repellens,
  Nil cui subripuit carnus amarus amor.
Lubrica culpa perit neque mors de crimine gaudet,
  Cum tua delictis libera membra vides.
In templis habitando piis, sic purus haberis
  Ut tua corda, Pater, sint pia templa Dei
Eligit in tali Christus se vase recondi ;
  Quam sibi purgavit possidet ipse domum.
Non dolus in labiis, nec sunt fera nubila mentis :
  Sincteris animis vernat in ore dies
Doctilogum flumen salienti fonte refundis,
  Et sensus steriles voce rigante foves.
Ardua cœlorum pandis mysteria terris ;
  Per quem plus Dominum scit, timet, orat, amat.
Dogmate divino, præsul facunde, triumphas
  Dans, pastor, monitis ne premat error oves.
Delictis reficis, quam cœlum [1796], arva, unda mi-
  [nis'rat
  Et satiat populos, hinc cibus, inde fides.
Sumit pauper opem, tristis spem, nudus amictum,
  Omnia quidquid [1797] habes omnibus esse facis.
Hic tibi longa salus maneat, licet inde futura,
  Atque diu, pastor, pro grege vota feras.

C 7 [1798]. (*an.* 588) Post sanctum Agericum Buciowaldus quiddam abbas episcopatum ambivit, sed, quia esset superbus, nihil obtinuit. Caramerum [1799] referendarium cum consensu civium regalis decrevit auctoritas [1800] fieri episcopum (396). Post [1801] Caramerum (397) Ermenfridus fuit. De quibus nullam aliam habemus memoriam, nisi quod in ordine episcoporum episcopi sunt reperti.

8. (*an.* 360) Post Ermenfridum tractus est de monasterio Theologio (398) sanctus Paulus, qui fuit frater (399) sancti Germani Parisiacensis episcopi, et in ista Ecclesia episcopus consecratus. Cujus memoria æterna est. Nam nepos Dagoberti regis Grimo diaconus, qui et Adelgisus dicitur: cum fuisset a sancto Paulo ab infantia reverenter

VARIÆ LECTIONES.

[1791] quidquic 1, [1792] ex:::::te *erasum* 1. [1793] augusto 1. [1794] dns 1. [1795] *Tres versus sequentes, qui in* 1. *maximam partem legi nequeunt, ex* 2. *descripsi.* [1796] Cellum 1. [1797] quidquic 1. [1798] VI. 1. [1799] *rubro atramento in* 1, *super nomine* XI *scriptum est, et ita semper numeri adjecti.* [1800] actoritas 1. [1801] c. VII. *incipit* 1.

NOTÆ.

(389) Mansos ? Quid sibi velit nescio.
(390) *Moulin* prope Metim, ut Wassebourg et Calmet, quos in his nominibus explicandis secutus sum, statuerunt.
(391) *Luce* et *Bage*.
(392) *Marcey*, *Sampigny*, *Commenières*, *Marchainville*, *Harville*.
(393) *Charny* et *Neuvilly*.
(394) Cf. Paul. Diac. Hist. Lang. II, 9.
(395) Fortunati carmina III, 29, 30.
(396) Ex Greg. Tur. IX, 23.
(397) Bertarius omisit Godonem, qui subscripsit concilio Rhemensi an. 265 Conc. ed. Labb. V. p. 1689.
(398) *Tholey* prope *Saint-Wendel*.
(399) Quod falsum esse monuit Mabill. Acta II, p. 268.

educatus, pro amore ipsius antistitis suam proprietatem, id est Theologium monasterium, sanctæ Mariæ in Virduno, suo pariter et multorum fidelium scripto, in sempiterno habendum tradidit, roboravit et omni auctoritate firmavit. Frasnidum (400) vero villam idem Grimo pro sua pietate victui fratrum nostrorum delegavit. Sanctus vero Paulus Basonisvillare de suis redditibus comparavit. Privilegium etenim nostris canonicis de antiquioribus villis fecit, et suis manibus aliorumque episcoporum ipsum sub divina attestatione roboravit. De virtutibus autem sancti Patris nostri istud mirabile audivimus. Cum adhuc monasticam vitam ducens in pistrinum fratrum obedientiam habuisset, et timeret ne hora statuta fratres panem habere potuissent ejecto igne de clibano, ipse intus ingressus cum cuculla sua clibanum purgavit, et panem illic ad coquendum [1802] ordinavit, sanusque foras egressus panem sanctum fratribus in refectorio tempore statuto distribuit. Legi et picta vidi multa miracula quæ vivens in episcopatu egit, et post excessum positus in basilica sancti Saturnini Deo cooperante fecit. Cæcos namque illuminavit, surdis auditum dedit, claudis gressum præbuit, ægrotos a variis infirmitatibus curavit. Et quid plura ? Istam Ecclesiam rebus temporalibus dilatavit. Et Deus omnipotens animam illius cum omnibus sanctis in æterna gloria sine fine gaudere facit.

9. Post hunc exstitit Gisloaldus, Gerebertus, Armoinus, Agrebertus episcopi. (*an.* 648) Hujus tempore sanctus Crodingus Waslogium (401) monasterium construxit et sub ditione nostræ Ecclesiæ posuit.

10. Post hunc Bertalamius episcopus. (*an.* 710) Hujus studio et industria Mactigisilus et uxor ejus Hechia Tilliacum (402) fiscum et stagnum et Casam Petriam nostræ Ecclesiæ, Frumisiacam (403) villam fratribus nostris et alia quam plurima pro remedio animæ suæ dedit.

11 (*an.* 716) Post hunc Abbo episcopus et deinde Peppo episcopus. Hujus tempore exstitit seditio non modica inter Carolum primum qui dicitur Carolus Martellus, et Rainfridum Francorum principem. Et, quia Peppo partibus Caroli tempore seditionis favit, obtinuit pretio cum Carolo et quodam nobili vasallo ejus Calmontem villam (404) cum omnibus appenditiis suis. Postquam vero Carolo Deus solidavit Francorum regnum, dedit etiam Ecclesiæ nostræ Pontem Petrium (405) et suo scripto nobis eam solidavit. Melam (406) vero et Casam [1803] Petriam, quia eas sui satellites invaserant, retinuit, et adhuc Casa Petria retenta est.

12. (*an.* 725) Post hunc exstitit Voschisus episcopus et Agroinus episcopus. Et post istum fuit multis diebus episcopatus vacuus. (*an* 735) Deinde exstitit domnus Madelveus episcopus, qui fuit de familia hujus Ecclesiæ, et exstitit vir sanctus et justus. Cujus, industria et studio fertur per precariam obtinuisse eum Wasnaum (407) et Warnunsi curtem et Ramisbatium (408) et alia plurima, sicut egomet in chartis ejus manibus roboratis legi. (*an.* 750) Cujus etiam tempore domus istius Ecclesiæ peccatis exigentibus fuit succensa. Et ob hoc per Galliam et Italiam et sic per Græciam et Joppen cum magna viarum angustia Hierosolymam pervenit et patriarcha ipsius loci multorum sanctorum reliquias obtinuit, et eas cum calice cristallino opere mirifico sculpto Virdunum apportavit, et in principali Ecclesia nostra venerabiliter eas collocavit. Reliquias vero quæ fuerunt in antiquiori Ecclesia in dextera parte altaris sanctæ Mariæ in crypta subterranea reposuit. Fuit enim tempore Pipini regis usque ad tempus Caroli Magni, et obiit in proxima villa quæ dicitur Novavilla. Cum vero inde portaretur ad Sanctum Petrum sive ad Sanctum Vitonum, fertur quod super crucem, videntibus cunctis, duæ columbæ candidæ sicut nix venerint et in eadem usque dum corpus ejus sepulturæ traditum fuisset sederunt. Multa siquidem bona in ista Ecclesia constituit. Nam et Ecclesias in ista civitate valde bene construxit, et clerum et populum istius Ecclesiæ venerabiliter ordinavit, et evidens pater et episcopus istius Ecclesiæ exstitit. Res etiam, quæ sunt in Equitania antiquitus istí Ecclesiæ subjectæ, id est abbatia sancti Amantii (409) in Rododia sita et Maderniacum et Puliniacum frequenter visitabat, et gesta prædictorum pontificum nostrorum secum ferebat, ut per illorum merita illas res longius sitas liberius possidere quivisset. Et pro hac occasione dicunt quod miracula sancti Agerici in Massilia descripta habentur. Et Vita sancti Vitoni et sancti Pauli (410) per contigua loca ultra Liggerim reperiri feruntur. Cujus corpus, dictu mirabile ! post quadraginta annos integrum repertuum est, et ubi nunc jacet venerabiliter reconditum est.

13. Post hunc episcopatus istius Ecclesiæ per duodecim annos vacuus exstitit. (*an.* 770) Sed quidam servus Dei, Amalbertus nomine, juxta mo-

VARIÆ LECTIONES.

[1802] quoquendum 1. [1803] casiam 1.

NOTÆ.

(400) *Fraisne.*
(401) *Beaulieu* in silva Argonna.
(402) *Tilly*, *Estain* et *Cassepierre.*
(403) *Fromesy.*
(404) *Clermont* in silva Argonna ?
(405) *Pierrepont.*
(406) *Merle.*
(407) *Vaneau.*
(408) *Rembécourt.*
(409) *Saint-Amand à Rodez.*
(410) Vita S. Pauli edita Acta SS. Febr. II, p. 173, et Mabill. Acta, II, p. 268 ; recentioris ævi est.

rem illius temporis coepiscopus factus, ipsam regebat Ecclesiam, et in quodam oratorio sub honore omnium apostolorum quasi solitariam vitam ducebat [1004]. Et tunc perdidit ista Ecclesia Waslogium, et Tilliacum, et Stagnum, et Merlam, et Casam Petriam et alia quam plurima. Fuit enim hoc sub tempore Caroli Magni.

14. Post hunc exstitit Petrus, vir Italicus. Nam cum esset exercitus Francorum circa Papiam (*an.* 774) et obsideret eam, ab isto, ut fertur (411), tradita est, et ob hoc a Carolo Magno de isto episcopatu honoratus est. Fuit enim in episcopatu per viginti quinque (412) annos, et passus est in eo multa adversa. Certe etiam infidelitatem imperatoris objecerunt illi et ob hoc per duodecim annos imperatorem videre non est ausus. Sed a filiis istius coram principe recte purgatus, (*an.* 794) postea illius adiit præsentiam (413). Multas precarias inutiles fecit, et in diebus illius multæ res ab ista Ecclesia subtractæ sunt.

15. Post mortem vero illius elegerunt sibi episcopum de regis palatio Anstrannum, cantorem ipsius, virum strennum, cujus industria Bracenses (414) negotiatores isti Ecclesiæ redacti sunt. (*an.* 800) Superfuit quinque annis.

16. Deinde Herilandus suscepit istum locum vir multum simplex et ultra modum infirmus. Cujus etiam tempore multa mala perpessa est ista Ecclesia. Post viginti quatuor annos sui episcopatus obiit Aquis, et est sepultus juxta Anstrannum in basilica sancti Vitoni. (*an.* 823).

17. Defuncto autem isto, abiit pars cleri et plebis ad Ludovicum imperatorem, et petierunt sibi dari domnum Hildinum de Alemannia, virum bonum et sanctum, qui construxit multas ecclesias in isto episcopatu et multa bona operatus est. Sed, post bellum in Fontanido (*an.* 841) actum, a Lothario imperatore magno habitus odio in ista civitate octavis Epiphaniæ (*an.* 847) cum magna tristitia et dolore obiit in Christo vir plenus omni bonitate et charitate. Fuit autem in episcopatu per viginti quatuor annos. Deinde quod oculis vidi liberius valeo litteris exsequere [1005].

18. Domnus Ratto post istum in ista Ecclesia ordinatus est episcopus, et pro prædicto imperatoris odio invenit tunicam sanctæ Mariæ per multa scissam et disruptam, id est, res istius Ecclesiæ nimium subtractas et alienatas. Pro quarum alienatione et suorum afflictione toto nisu erexit se contra inimicos istius Ecclesiæ, donec miserante Deo tunicam sanctæ Mariæ redintegratam habuit et ad proprium statum reduxit. Insuper etiam obtinuit apud regem Lotharium juniorem Marcelliacum fiscum, et Arbereivillam, et Maureium ad opus fratrum, et Mercuringas, et Crasaidam et Walacras, et per precarias Metganis villam, et Commenarias et Gaugiacum. Et intentio ejus et labor ejus nimius in hoc exstitit ut ista Ecclesia exaltaretur et pace frueretur quod et fecit diebus vitæ Lotharii [1006] junioris. Illo vero mortuo in mense Augusto (*an.* 869), iste etiam obiit Kalendis Januarii (*an.* 870), et sepultus est in basilica sancti Vitoni in crypta juxta corpus domni Hildini episcopi. Fuit autem in episcopatu per annos viginti [1007] et tres. Ipse etiam inchoavit nostram novam ecclesiam et ex magna parte construxit.

19. Post cujus excessum domnus et sanctissimus Pater noster Berhardus episcopus factus est; qui acclamatione cleri et plebis suscepit sub suo regimine istam Ecclesiam. Cujus intentio et studium sanctissimum fuit basilicam inceptam ad perfectionem usque perducere; quod miserante Deo et fecit. Signa (415) grandia et honorabilia, et minora valde bona in illa basilica suo opere ibidem esse constituit. Pontificalia vestimenta et Evangelium auro gemmisque paratum, thuribulum aureum et aliud argenteum valde bonum, et feretrum ubi sunt nunc reliquiæ sanctorum, honestissime decore composuit, et alia quam plurima ecclesiastica ornamenta isti ecclesiæ suæ tribuit. Canonicos suos canonice vivere fecit, et villanis presbyteris viam justitiæ viriliter ostendit, et pueros, inter quos ego, Bertarius unus fui, in humanis et in divinis libris per se et per alios cum summa charitate, instruxit. Obiit autem in Teolegio monasterio, ubi et corpus ejus conditum est, pridie Kalendas Januarii *an.* 879, Déc. 22).

20. Christo miserante habemus nunc senioren nostrum Dadonem venerabilem episcopum, qui suscepit istum temporibus Ludovici Germanici regis (416). Cum quo etiam anno secundo suæ ordinationis (*an.* 881) obtinuit Meinrodum fiscum per præceptum ad opus sibi commissæ Ecclesiæ.

21. Post Ludovicum accepit germanus suus Carolus monarchiam totius imperii (*an.* 882), apud quem adeptus est suo altari Tilliacum fiscum, qui fuerat antea de ista Ecclesia. Post Carolum accepit Arnulfus nepos illius regnum (*an.* 887).

VARIÆ LECTIONES.

[1004] ducæbat l. [1005] exequ:::: l. [1006] lottonii *corr.* lottarii f. [1007] XXX *corr.* XX l.

NOTÆ.

(411) In annalibus hujus temporis de hac re nihil legitur.

(412) Hi et sequentes episcoporum anni inter se minus bene conveniunt, ita ut certos definire sit difficillimum.

(413) V. Capitulare Francfurt. a. 794.

(414) Cervisiæ confectores, Gallice *brasseurs*, Dachery intellexit. Sed Bracensis contenta in dipl. Othonis II ecclesiæ S. Vitoni Vird. dato occurrit.

(415) Id est campanas.

(416) Junioris, qui a 876-882 regnavit.